

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ)

INTERNATIONALISMS OF FRENCH ORIGIN IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES (BASED ON A MATERIAL OF SOCIAL AND POLITICAL VOCABULARY)

Фенюк Л.Д.,

*асистент кафедри романської філології та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Статтю присвячено інтернаціоналізмам французького походження в англійській та українських мовах у межах суспільно-політичної лексики. У роботі досліджуються мовні ситуації інтернаціоналізмів французького походження англійської та української систем мов щодо шляхів запозичення, а також описано основні фонетичні й графічні варіації запозиченої інтернаціональної лексики.

Ключові слова: інтернаціоналізми, фонетичні та графічні варіації, асиміляція.

Статья посвящена интернационализмам французского происхождения в английском и украинском языках. В работе исследуются языковые ситуации интернационализмов французского происхождения английской и украинской систем языков в связи с путями заимствования, а также описаны основные фонетические и графические вариации заимствованной интернациональной лексики.

Ключевые слова: интернационализмы, фонетические и графические вариации, ассимиляция.

This article is dedicated to the social and political internationalisms of French origin in English and Ukrainian languages. The language situations of French origin international vocabulary are described in English and Ukrainian language systems basing on the ways of borrowing. Main phonetic and graphic variations of borrowed internationalisms were defined.

Key words: internationalisms, graphical and phonetic variations, assimilation.

Постановка проблеми. Процес глобалізації залишає свій відбиток в усіх існуючих мовах. Безперервний розвиток економіки, дипломатії, соціально-політичних стосунків у світі приводить до перманентного оновлення складу суспільно-політичної лексики, що дає змогу відстежити лінгвістичну еволюцію. У відповідь на зростаюче проникнення інтернаціональної лексики підсилюється інтерес дослідників до інтралінгвістичних зв'язків, до інтернаціоналізації словника. Поява великої кількості інтернаціоналізмів та інтерлексем зумовлює потребу в розширенні лінгвістичних компетенцій. Теоретичний аспект вивчення інтернаціональної лексики пов'язаний із встановленням ролі інтернаціоналізмів міжнародних, міжнаціональних і національних мов у вдосконаленні міжкультурних відносин. Практичний аспект стосується систематичних досліджень (перекладознавства, лексикографії, викладання мов).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні часи питаннями мовних контактів і двомовності займалися Л.В. Щерба, Ю.А. Карлинський, У. Вайнрайх, Е. Хауген та інші вчені. Аспекти інтернаціональної лексики розглядали В.В. Акуленко, Е.М. Солодухо, В.М. Жирмунський та інші дослідники. Науковці (наприклад, В.В. Акуленко, Е.М. Солодухо, В.І. Хайруллін

та інші) розглядають особливості інтернаціоналізмів стосовно запозичень, типи інтернаціоналізмів, причини їх виникнення та особливості функціонування. Лексичні інтернаціоналізми становили інтерес для таких мовознавців, як В.В. Акуленко, Т.І. Зеленіна. Хоча питанню інтернаціоналізації присвячено багато уваги, проте залишаються невирішеними завдання, що стосуються особливостей функціонування французьких інтернаціоналізмів, а також визначенню їх місця в українській та англійській суспільно-політичних системах мов.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення групи інтернаціоналізмів французького походження, які вживаються в українській та англійських мовах. Матеріалом розвідки слугували близько 400 інтернаціоналізмів із тлумачних словників (11-томного «Академічного тлумачного словника сучасної української мови», «Longman Dictionary of Contemporary English» та «Dictionnaire de science politique») англійської, французької й української мов.

Виклад основного матеріалу. Хоча не існує єдиного тлумачення терміна «інтернаціоналізм», запропонуємо визначення, яке базується на спільності ознак інтернаціоналізмів. Інтернаціоналізми – це омологічна лексика, яка існує в багатьох мовах, як у близькоспоріднених, так і в далекоспоріднених.

Вони характеризуються ідентичним чи близьким значенням та збереженими в більшості випадків вимовою й написанням. Фактом, що заслуговує на увагу, є поширення інтернаціоналізмів. Вони не знають ні географічних, ні мовних кордонів і являють собою слова, зрозумілі на всіх континентах.

Велика кількість інтернаціоналізмів за походженням є науковими термінами. Технічні терміни поширюються досить швидко у світі. Давні інтернаціоналізми мають спільну етимологію, вони походять від одного слова. Окрім впливу запозичень, культурні кола також відіграють важливу роль. Кожна цивілізація має власні традиції, що й спричинює різний ступінь асиміляції в різних мовах. Саме соціокультурні засади визначають засвоєння тієї чи іншої лексики [3, с. 9–13].

Проникнення французьких інтернаціоналізмів в англійську та українську мови відбувається перманентно й систематично. Як правило, вони не являють собою виокремлені слова, а представлені лексико-семантичними групами, які пов'язані з означуваними реаліями. На переконання Ю.М. Кочурової, у світовому інтернаціональному фонді налічується близько 2 тисяч слів французького походження [5, с. 1–2].

На думку Е.Ф. Володарської, для інтеграції запозичуваної лексики, у тому числі інтернаціональної, необхідні певні умови, а саме:

- наявність мовного контакту (контакти культур і народів);
- певний рівень двомовності;
- кількісне співвідношення контактуючих народів;
- тривалість та інтенсивність мовних контактів;
- ступінь володіння контактуючими мовами;
- функціональна роль мов у житті суспільства контактуючих народів;
- статус і престиж контактуючих мов;
- оцінка та ставлення до бі- й мультилінгвізму, а також інтерференції, яка супроводжує явище [2, с. 12].

Інтернаціоналізми французького походження в англійській та українській мовах пов'язані з історичними подіями, географічним розташуванням і престижністю французької мови. Однак мовні ситуації інтернаціоналізмів французького походження англійської та української систем мов різняться за шляхами запозичення та кількістю графічних чи фонетичних варіацій запозиченої інтернаціональної лексики. Зокрема, більшість французьких інтернаціоналізмів потрапили в англійську мову прямим шляхом, а в українську мову двома – безпосереднім та через мову-посередника (польську чи російську) [7, с. 12].

Ці фактори є різними для української та англійської мов. Територіальний фактор (Франція та Англія є сусідніми країнами, на відміну від України) і часовий фактор (тривалість мовного контакту була довшою в Англії, ніж в Україні) є сприятливими для більшого поширення французьких запозичень, у тому числі й інтернаціональних.

Норманське завоювання зумовило з XIII ст. по XV ст. 300-річний вплив французької мови на англійську. Деякі вчені навіть говорять про функціонування англо-норманського діалекту. Ці запозичені слова різняться за своєю семантикою та торкаються багатьох сфер життя, наприклад культурної: *tragédie* (фр.) – *tragedy* (англ.), *de luxe* (фр.) – *de luxe* (англ.), *souvenir* (фр.) – *souvenir* (англ.); економічної: *gouverner* (фр.) – *govern* (англ.), *administrer* (фр.) – *to administer*, *trésor* (фр.) – *treasure* (англ.); політичної: *juge* (фр.) – *judge* (англ.), *assemblée* (фр.) – *assembly* (англ.), *parlement* (фр.) – *parliament* (англ.); побутової: *cigarette* (фр.) – *cigarette* (англ.), *servant* (фр.) – *servant* (англ.), *boulevard* (фр.) – *boulevard* (англ.). Особливе місце серед останньої сфери посідає тема їжі: *appetite* (фр.) – *appetite* (англ.), *champagne* (фр.) – *champagne* (англ.), *restaurant* (фр.) – *restaurant* (англ.).

Ранньофранцузькі запозичені слова були повністю асимільовані та стали частиною англійської лексики. У XVII ст. з французької в англійську мову перейшло багато слів, пов'язаних із їжею, мистецтвом, стилем життя, наприклад: *prestige* (фр.) – *prestige* (англ.) [8, с. 1].

Проте, на переконання Ю.М. Кочурової, взаємодія двох мов почалася ще в X ст., постійне проникнення французьких слів в англійську мову привело до появи близько 7 тисяч французьких запозичень, деякі з яких є інтернаціональними [5, с. 3].

Провівши кількісний аналіз французьких інтернаціоналізмів на базі тлумачного словника «Longman Dictionary of Contemporary English», ми виявили, що із 400 досліджуваних інтернаціоналізмів 300 є інтернаціоналізмами суспільно-політичної сфери французького походження, які вживаються в англійській мові для позначення таких понять:

1) політичного діяча, що характеризується суфіксами **iste/ist** – *libéraliste* (фр.) – *liberalist* (англ.); **re/er** – *ministre* (фр.) – *minister* (англ.); **eur/or** – *empereur* (фр.) – *emperor* (англ.); **al** – *féodal* (фр.) – *feudal* (англ.); **ant** – *commandant* (фр.) – *commandant* (англ.); **ent** – *concurrent* (фр.) – *concurrent* (англ.);

2) політичної течії чи організації: **isme/ism** – *despotisme* (фр.) – *despotism* (англ.);

tie/cy – *démocratie* (фр.) – *democracy* (англ.);
ence – *intelligence* (фр.) – *intelligence* (англ.);

3) форми управління: **é/y** – *assemblée* (фр.) – *assembly* (англ.); **at** – *secrétariat* (фр.) – *secretariat* (англ.); **ment** – *département* (фр.) – *department* (англ.);

4) номінації суспільно-політичних процесів:
ation – *confédération* (фр.) – *confederation* (англ.);
ion – *commission* (фр.) – *commission* (англ.);

5) явищ суспільного життя: **ade** – *balustrade* (фр.) – *balustrade* (англ.); **et** – *budget* (фр.) – *budget* (англ.); **age** – *arbitrage* (фр.) – *arbitrage* (англ.); **ence** – *résidence* (фр.) – *residence* (англ.);

6) термінологічної системи: **ure** – *procédure* (фр.) – *procedure* (англ.); **tion** – *consultation* (фр.) – *consultation* (англ.).

Ю.М. Топчій вважає, що найдавніші французькі запозичення в українській мові фіксуються з XII ст. У роботі автора зазначається ймовірність проникнення та асиміляції французьких слів за часів Київської Русі, що пов'язано з фактом шлюбу Анни, дочки Ярослава Мудрого, з французьким королем Генріхом I [8, с. 54].

Значна частина французьких запозичень, серед яких велика кількість інтернаціоналізмів, в українській мові зосереджені в таких сферах: культурній: *acteur* (фр.) – *актор* (укр.), *essai* (фр.) – *есе* (укр.), *bohème* (фр.) – *богема* (укр.); економічній: *bureaucratie* (фр.) – *бюрократія* (укр.), *balance* (фр.) – *баланс* (укр.), *crise* (фр.) – *криза* (укр.); політичній: *consul* (фр.) – *консул* (укр.), *patriote* (фр.) – *патріот* (укр.), *bourgeoisie* (фр.) – *буржуазія* (укр.); побутовій: *porte-monnaie* (фр.) – *портмоне* (укр.), *bureau* (фр.) – *бюро* (укр.), *garage* (фр.) – *гараж* (укр.). Тема їжі також представлена багатьма запозиченнями, наприклад: *mayonnaise* (фр.) – *майонез* (укр.), *cognac* (фр.) – *коньяк* (укр.), *champagne* (фр.) – *шампанське* (укр.), а також закладами харчування: *buffet* (фр.) – *буфет* (укр.), *restaurant* (фр.) – *ресторан* (укр.), *café* (фр.) – *кафе* (укр.).

Хоча французькі інтернаціоналізми тим чи іншим способом асимілювалися в англійській та українській мовах, проте існує декілька особливостей фонетичного й графічного зображення.

На думку Л.Б. Гаращенко, французька мова послуговується закріпленням наголосом на останньому складі, однак така позиція наголосу була змінена англійською та українською мовами [3, с. 1]. Англійська мова характеризується германським типом акцентуалізації, де наголос падає на перший склад, тому у зв'язку з великим впливом французьких запозичень відбулося явище, що полегшило асиміляцію запозичених лексич-

них одиниць, – подвійний наголос. Як зазначає Ю.М. Кочурова, після виходу словника англійської мови С. Джексона в 1755 р. 98% двоскладових слів піддалися англіцизації наголосу. Запозичення більш пізнього періоду зазнали меншого впливу тяжіння до наголосу на перший склад [6, с. 109]. На сучасному етапі розвитку англійської мови можна зазначити, що французькі інтернаціоналізми зазнали більшої фонетичної асиміляції та являють собою велику групу запозичень із наголосом германського типу, наприклад: *balance*, *cabinet*, *candidate*, *accompany*, *mobilize*. Проте є незначна група французьких інтернаціоналізмів, що характеризуються наголосом за французьким типом акцентуалізації, наприклад: *guarantee*, *reportage*, *souvenir*.

У багатьох запозичених французьких інтернаціоналізмах зберігся початковий наголос мови-донора, наприклад: *début* (фр.) – *дебют* (укр.), *bureaucrate* (фр.) – *бюрократ* (укр.), *manœuvre* (фр.) – *маневр* (укр.), *cabinet* (фр.) – *кабінет* (укр.). Також слова, що інтегрувалися в українську мову через російську й польську мови, зберегли наголос на останньому складі, проте останній відрізняється від першоджерела морфологічною структурою: *attaquer* (фр.) – *атакувати* (укр.), *critiquer* (фр.) – *критикувати* (укр.), *organiser* (фр.) – *організувати* (укр.).

Варто зазначити, що графічна передача французьких слів не зазнала значних видозмін в англійській мові у зв'язку з використанням цими мовами єдиної системи – латиниці. Явище діакритичності знаків французької мови за декількома винятками (*façade*, *régime*) все-таки втратило свою значущість, наприклад: *décadence* (фр.) – *decadence* (англ.), *réforme* (фр.) – *reform* (англ.).

Для української мови характерні як транслітерація (наприклад: *budget* (фр.) – *бюджет* (укр.), *avance* (фр.) – *аванс* (укр.), *garant* (фр.) – *гарант* (укр.)) так і транскрибування (наприклад: *bureaucrate* (фр.) – *бюрократ* (укр.), *boulevard* (фр.) – *бульвар* (укр.), *brochure* (фр.) – *брошура* (укр.)). Графічне засвоєння французьких інтернаціоналізмів тривало певний час і зазнавало впливу спочатку мов-посередників.

Л.Б. Гаращенко пропонує визначати особливості асиміляції французьких лексичних одиниць за допомогою такої схеми:

g – г: *garant* – *гарант*

e (кінцеве) – a: *expertise* – *експертиза*

-ie – -ія: *garantie* – *гарантія*

-ier – -ер/є: *courier* – *кур'єр*, *dossier* – *досьє*

-aire – -єр: *commissionnaire* – *комісіонер*

-tion – -ція: *verification* – *верифікація*

-ment – -мент: *parlement* – *парламент*
 -eur – -ер: *exporteur* – *експортер* [3, с. 1].

Варто підкреслити, що французькі інтернаціоналізми різняться також заміною нетипових суфіксів українськими відповідниками, наприклад: *débutante* (фр.) – *дебютантка* (укр.). Запозичення, які закінчуються на -о, -є, -у, стають іменниками середнього роду (відповідного граматичного значення у французькій мові взагалі не існує), наприклад: *porte-monnaie* (фр.) – *портмоне* (укр.). Складні слова зазнають спрощення, тобто стають структурно нерозкладними, наприклад: *rendez vous* (фр.) – *рандеву* (укр.), *vis-à-vis* (фр.) – *візаві* (укр.) [7, с. 13].

Під час проведення кількісного аналізу французьких інтернаціоналізмів на базі «Академічного словника сучасної української мови» та «Словника іншомовних слів» ми виявили, що із 400 досліджуваних інтернаціоналізмів 170 є інтернаціоналізмами суспільно-політичної сфери французького походження, які вживаються в українській мові. Вони вживаються в українській мові для позначення таких явищ:

1) політичного діяча, що характеризується суфіксами **ier/єр** – *premier* (фр.) – *прем'єр* (укр.); **iste/іст** – *fédéraliste* (фр.) – *федераліст* (укр.); **al/ал** – *vassal* (фр.) – *васал* (укр.); **ant/ант** – *commandant* (фр.) – *комендант* (укр.); **ate/at** – *diplomate* (фр.) – *дипломат* (укр.);

2) політичної течії чи організації: **isme/ізм** – *impérialisme* (фр.) – *імперіалізм* (укр.); **tie/тія** – *diplomatie* (фр.) – *дипломатія* (укр.);

3) форми управління: **é/єя** – *assemblée* (фр.) – *асамблея* (укр.); **at** – *commissariat* (фр.) – *комісаріат* (укр.); **ment/мент** – *département* (фр.) – *департамент* (укр.); **té/ет** – *municipalité* (фр.) – *муніципалітет* (укр.);

4) номінації суспільно-політичних процесів: **ation/ація** – *désinformation* (фр.) – *дезинформація* (укр.);

5) явищ суспільного життя: **ade/ада** – *escalade* (фр.) – *ескалада* (укр.); **et/ет** – *cabinet* (фр.) – *кабі-*

нет (укр.); **age/аж** – *sabotage* (фр.) – *саботаж* (укр.);

б) термінологічної системи: **ure/ура** – *brochure* (фр.) – *брошура* (укр.); **tion/ція** – *naturalisation* (фр.) – *натуралізація* (укр.); **e/a** – *franchise* (фр.) – *франшиза* (укр.).

Отримані дані дають змогу впевнитися у важливості територіального та часового факторів проникнення інтернаціоналізмів в англійську й українську мови, а також підкреслити особливості їх асиміляції в цих мовах.

На думку багатьох мовознавців, у XIX ст. процес інтеграції французької лексики в англійський та український склади мов призупинився, що зумовлено економічною й технологічною вищістю розвитку Англії та Америки, яка у свою чергу спричинює поширення англіцизмів, що проникають у французьку та українську мови [2; 7]. З XX ст. спостерігається зменшення ступеня проникнення французьких слів в англійську мову та поширення англіцизмів в українській мові. Незважаючи на це, Ю.М. Кочурова стверджує, що функціонування французьких інтернаціоналізмів у досліджуваних мовах не зазнало жодних змін.

Висновки. Таким чином, інтернаціоналізми є невід'ємною частиною словникового складу мови за зростаючої ролі культурних та економічних зв'язків між народами й країнами. Інтернаціоналізми французького походження мають різні сфери впливу, різний ступінь асиміляції та навіть були інтегровані в українську й англійську мови різними шляхами. Вони зазнали фонетичних і графічних змін, проте не поступилися ареалом свого поширення та своїм функціонуванням перед натиском великої кількості англіцизмів на сучасному етапі розвитку англійської й української мов.

Перспективним вважаємо дослідження граматичних і словотвірних характеристик французьких інтернаціоналізмів, а також вивчення їх семантичної асиміляції в англійській та українських мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/>.
2. Володарская Э.Ф. Заимствование как универсальное лингвистическое явление. Вопросы теории и практики. Филологические науки. 2001. № 1(7). С. 11–27.
3. Гаращенко Л.Б. Запозичення з французької мови на сучасному етапі розвитку української фінансово-економічної термінології. URL: http://www.rusnauka.com/18_EN_2009/Philologia/48818.doc.htm.
4. Гребинник Л.В. Особенности деривации адекативных интерлексем в немецком и русском языках. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов». К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. № 5. С. 52–57.
5. Кочурова Ю.М. Интернациональная лексика в синхронии и диахронии (французский пласт): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка». Ижевск, 2010. 25 с.

6. Словник іншомовних слів. URL: <http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml>.
7. Зеленина Т.И., Малых Л.М., Буторина Н.В., Кочурова Ю.М., Федорова И.А. Сравнение лексики европейских языков в диахронии и синхронии: коллективная монография. Ижевск: Удмуртский университет, 2014. 244 с.
8. Тодор О.Г. Французькі запозичення. Культура слова. 2002. № 60. С. 11–15.
9. Топчій Ю.М. Французькі запозичення у словниковому складі української мови найдавнішої доби. Мова. 2008. № 13. С. 50–54.
10. Garbuzova T.G. Borrowings in English. Идеи. Поиск. Решения – 2011: материалы конференций филологического факультета. Ч. 2. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/21224>.
11. Lakehal M. Dictionnaire de science politique. Paris: Harmattan, 2009. 454 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. C. Fox, R. Combley. New York: Pearson Education, 2014. 2224 p.